

УДК 343.1+341.1/8

ГЕНЕЗИС І РАЗВІЦЦЁ ІНТЭРФЕРЭНЦЫІ НАДДЗЯРЖАЎНАГА Ў НАЦЫЯНАЛЬНАЕ КРЫМІНАЛЬНА-ПРАЦЭСУАЛЬНАЕ ПРАВА

В. І. САМАРЫН^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Прадстаўлена бачанне міжнародна-прававой парадэгмы сучаснага крымінальнага працэсу. На думку аўтара, дадзена парадэгма склалася ў выніку інтэрнацыяналізацыі крымінальнага працэсу і ўяўляе сабой апасродкаванасць у крымінальна-працэсуальным заканадаўстве прынцыпаў, замацаваных у міжнародных прававых актах, і дапушчэнне прамога прымянення ў крымінальна-працэсуальнай дзейнасці міжнародных дагавораў. Адзначаецца складанасць выдзялення часовых рамак этапаў пранікнення наддзяржаўнага ў нацыянальны крымінальны працэс, бо кожная дзяржава праходзіла і праходзіць свой шлях трансфармацыі крымінальнага працэсу. Аўтар вылучае пяць этапаў такой інтэрферэнцыі: 1) забеспячэнне бесперашкоднай дзейнасці дыпламатычных агентаў; 2) замацаванне на нацыянальным узроўні інстытута міжнароднай прававой дапамогі па крымінальных справах; 3) імплементацыя агульнапрызнаных нормаў аб правах чалавека ў сферы крымінальнага працэсу; 4) прызнанне на нацыянальным узроўні міжнароднай судовай абароны; 5) прамая гарманізацыя крымінальна-працэсуальнага права ў рамках наднацыянальнай арганізацыі.

Ключавыя словы: крымінальны працэс; крымінальна-працэсуальны закон; міжнародна-прававая парадэгма; гарманізацыя заканадаўства; прававыя сістэмы.

ГЕНЕЗИС И РАЗВИТИЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ НАДГОСУДАРСТВЕННОГО В НАЦИОНАЛЬНОЕ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

В. И. САМАРИН¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Представлено видение международно-правовой парадигмы современного уголовного процесса. По мнению автора, данная парадигма сложилась в результате интернационализации уголовного процесса и представляет собой опосредование в уголовно-процессуальном законодательстве принципов, закрепленных в международных правовых актах, и допущение прямого применения в уголовно-процессуальной деятельности международных договоров. Отмечается сложность выделения временных рамок этапов проникновения надгосударственного в национальный уголовный процесс, так как каждое государство проходило и проходит свой путь трансформации уголовного процесса. Автор выделяет пять этапов такой интерференции: 1) обеспечение беспрепятственной деятельности дипломатических агентов; 2) закрепление на национальном уровне института международной правовой помощи по уголовным делам; 3) имплементация общепризнанных норм о правах человека в сфере уголовного процесса; 4) признание на национальном уровне международной судебной защиты; 5) прямая гармонизация уголовно-процессуального права в рамках наднациональной организации.

Ключевые слова: уголовный процесс; уголовно-процессуальный закон; международно-правовая парадигма; гармонизация законодательства; правовые системы.

Образец цитирования:

Самарын В. І. Генезіс і развіццё інтэрферэнцыі наддзяржаўнага ў нацыянальнае крымінальна-працэсуальнае права. *Журнал Белорусского государственного университета. Право.* 2020;2:66–77.

For citation:

Samaryn V. I. Genesis and development of interference of supranational into the national criminal procedural law. *Journal of the Belarusian State University. Law.* 2020;2:66–77. Belarusian.

Автор:

Вадим Игоревич Самарин – кандидат юридических наук, доцент; доцент кафедры уголовного процесса и прокурорского надзора юридического факультета.

Author:

Vadzim I. Samaryn, PhD (law), docent; associate professor at the department of criminal procedure and directorate of public prosecutions, faculty of law.
samarynv@bsu.by
<https://orcid.org/0000-0002-5315-4770>

GENESIS AND DEVELOPMENT OF INTERFERENCE OF SUPRANATIONAL INTO THE NATIONAL CRIMINAL PROCEDURAL LAW

V. I. SAMARYN^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article presents a vision of the international legal paradigm of the modern criminal procedure. According to the author, this paradigm has developed as a result of the internationalization of the criminal procedure and is a mediation in the criminal procedure legislation of the principles enshrined in international legal acts and the admission of the direct application of international treaties in the criminal procedure. The difficulty of allocating a time frame for the stages of development of the penetration of supranational into the national criminal procedure is noted since each state has passed and is passing its path of transformation of the criminal procedure. The author identifies five stages of such interference: 1) ensuring the unhindered activity of diplomatic agents; 2) consolidation of the legal institution of international legal assistance in criminal matters at the national level; 3) the implementation of universally recognized norms of human rights in the field of criminal procedure; 4) recognition of international judicial protection at the national level; 5) direct harmonization of criminal procedure law within the framework of a supranational organization.

Keywords: criminal procedure; criminal procedural law; international legal paradigm; harmonization of legislation; legal systems.

Прававыя сістэмы сучасных дзяржаў адчуваюць пранікненне прынцыпаў, стандартаў, нормаў звонку. Гэта могуць быць прыўнясенні з права міжнароднага (у тым ліку рэгіянальнага) узроўню, якое распрацоўваецца многімі дзяржавамі, або наднацыянальнага права (у вузкім сэнсе), якое ўзнікае ў рамках інтэграцыйных утварэнняў. У сферы крымінальнага працэсу падобная пенетрацыя закрэпае самыя адчувальныя асновы суверэнітэту: дзяржава, у чыёй юрысдыкцыі, пад чыёй уладай знаходзіцца асоба, сама вольная вырашаць, як яе абмяжоўваць альбо караць. І такому націску звонку часта ідзе супраціў. У гэтым сэнсе паказальнай з'яўляецца норма, закладзеная ў п. б) ч. 5.1 арт. 125 Канстытуцыі Расійскай Федэрацыі (у рэдакцыі 2020 г.). Канстытуцыйны Суд Расійскай Федэрацыі зможа вырашаць пытанне аб магчымасці выканання рашэнняў міждзяржаўных органаў, прынятых на падставе палажэнняў міжнародных дагавораў краіны ў іх тлумачэнні, якое супярэчыць Канстытуцыі Расійскай Федэрацыі, а таксама аб магчымасці выканання рашэння замежнага або міжнароднага (міждзяржаўнага) суда, замежнага або міжнароднага трацейскага суда (арбітражу), якое накладае абавязкі на Расійскую Федэрацыю ў вы-

падку, калі гэта рашэнне супярэчыць асновам публічнага правапарадку Расійскай Федэрацыі.

Працэсуалісты даследуюць розныя аспекты міжнародна-прававога ўмяшання ў нацыянальны крымінальны працэс спарадычна. У Рэспубліцы Беларусь падобныя працы адзінкавыя. Таму не выпадае казаць аб комплексным вывучэнні інтэрферэнцыі наднацыянальнага ў крымінальна-працэсуальнае права.

У дзяржавах – удзельніцах СНД праведзены даследаванні па многіх пытаннях прававога рэгулявання міжнароднай прававой дапамогі па крымінальных справах у нацыянальным заканадаўстве (П. М. Бірукоў [1], А. Р. Волеводз¹, Т. С. Гаўрыш², М. П. Глумін³, А. В. Карасёва⁴, М. І. Пашкоўскі⁵, В. І. Самарын⁶, В. Ш. Табалдзіева⁷ і інш.), але часта з упорам на міжнародныя дагаворы (А. І. Байцоў [2], В. М. Валжэнкіна [3], А. В. Канькова⁸, А. А. Літвін [4], Ю. У. Мінкова [5] і інш.). Профільныя спецыялісты нярэдка не заўважаюць нацыянальныя прававыя даследаванні на стыку з міжнародным публічным правам [6, с. 24] і аддаюць перавагу апусканню ў міжнародна-прававую матэрыю [7, с. 114–146]. Прадстаўнікі айчынных школ міжнароднага публічнага права, канстытуцыйнага права і тэорыі права аналізуюць месца міжнароднага дагавора ў іерар-

¹Волеводз А. Г. Правовые основы новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2002. 38 с.

²Гаўрыш Т. С. Крымінальна-працэсуальныя аспекты міжнароднага співробітництва Украіны у галузі надання прававой дапамогі в крымінальных справах // Вісн. Хмельницького ін-ту регіонального управління та права. 2002. № 4. С. 128–131.

³Глумін М. П. Международно-правовая помощь по уголовным делам как институт уголовно-процессуального права России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нижний Новгород, 2005. 34 с.

⁴Карасева Е. В. Процессуальные аспекты международного сотрудничества органов предварительного следствия при МВД Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1999. 180 л.

⁵Пашковський М. І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 19 с.

⁶Самарин В. И. Взаимодействие органов Республики Беларусь, ведущих уголовный процесс, с учреждениями юстиции иностранных государств по уголовным делам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Минск, 2006. 22 с.

⁷Табалдиева В. Ш. Правовая помощь по уголовным делам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1997. 168 л.

⁸Конькова Е. В. Взаимодействие российской национальной системы права и норм международного права в области уголовного судопроизводства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ижевск, 1995. 188 л.

хій крыніц нацыянальнага права. Зрэдку яны мімаходам згадваюць дапушчальнасць «сумеснага» прымянення Крымінальна-працэсуальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь (далей – КПК) і асобных міжнародных дагавораў Рэспублікі Беларусь⁹, не вырашаючы калізію. Не раскрываюць месца міжнароднага дагавора ў іерархіі крыніц крымінальна-працэсуальнага права аўтары навукова-практычнага каментарара да КПК [8, с. 5–7]. У асобных работах крыху закранаецца дапушчальнасць прымянення консульскіх канвенцый у крымінальным працэсе [9, с. 33]. Па-за ўвагай айчынных працэсуалістаў застаецца прадугледжаная арт. 61 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь міжнародная прававая абарона. З пазіцыі навук канстытуцыйнага і міжнароднага публічнага права асобныя аспекты рэалізацыі згаданай нормы разглядаліся А. Я. Вашкевічам [10], Р. А. Васілевічам [11, с. 226], І. І. Пляхімовічам [12, с. 1025–1053]. Апошні прызнаў, што ў заканадаўстве трэба спецыяльна ўрэгуляваць пытанні, звязаныя з працэдурай рэалізацыі рашэнняў міжнародных органаў, якія абараняюць індывідуальныя правы і свабоды [12, с. 1043], але не прапанаваў адпаведны прававы механізм.

У дадзеным артыкуле будзе прадстаўлена бачанне міжнародна-прававой парадыгмы сучаснага крымінальнага працэсу і будучы прааналізаваны этапы развіцця інтэрферэнцыі наддзяржаўнага ў нацыянальнае крымінальна-працэсуальнае права.

Працэсы ўзаемапранікнення нормаў міжнароднага і нацыянальнага права носяць характар глабалізацыі, гэта значыць распаўсюджвання некаторых агульных заканамернасцей развіцця на іншыя дзяржавы і народы [13, с. 132], або інтэграцыі (аб'ектыўны і ў вядомай меры спантанны працэс аб'яднання дзяржаў і народаў, які адбываецца дзякуючы пашырэнню міжнародных сувязей і інтэрнацыяналізацыі грамадскага жыцця [14, с. 30]). У шырокім сэнсе наднацыянальнае права ахоплівае нормы, якія ствараюцца па-за прававой сістэмай асобна ўзятай дзяржавы, і тады яно ўключае і міжнароднае права, і права, якое ўзнікае ў рамках інтэграцыйных утварэнняў. Але ў апошнія дзесяцігоддзі даследчыкі права Еўрапейскага саюза выпрацавалі вузкі падыход да наднацыянальнага права [15, с. 11] і ўжо справядліва выкарыстоўваюць у гэтым выпадку тэрмін «інтэграцыйнае права» [14, с. 132–143]. У такім сэнсе наднацыянальнае права ўзнікае на аснове ўзгаднення волі дзяржаў-членаў, а затым развіваецца шляхам дзейнасці праватворчых інстытутаў міжнароднай арганізацыі і мае (у межах перададзеных яму дзяржавамі паўнамоцтваў) вяршэнства (прыярытэт) у адносінах да ўнутранага права дзяржаў-членаў [13, с. 136–137]. У літаратуры

адзначаецца, што права ЕАЭС валодае рысамі наднацыянальнага права ў пазначаным сэнсе [16, с. 16]. Апасродкавана праз крымінальна-працэсуальнае права наднацыянальнае (глабалізацыя і інтэграцыя) закранае і крымінальны працэс.

Вопыт апошніх дзесяцігоддзяў паказвае, што глабалізацыя звязана не толькі з эканамічнымі адносінамі, яна праяўляецца ў розных сферах чалавечай дзейнасці. Глабалізацыя стварае магчымасць для пашырэння светапогляду чалавека. У сучасную эру лічбавізацыі людзі ва ўсім свеце абменьваюцца поглядамі і ведамі дзякуючы інтэрнэту, што дазваляе хутчэй убачыць і ўсвядоміць дасягненні або недахопы сістэмы правасуддзя, якая існуе ў іншай дзяржаве, калі такая сістэма дастаткова транспарэнтная. Правасуддзе ў сучасных дэмакратычных дзяржавах падтрымліваецца ідэямі, якія стымулююць заканадаўцаў прымаць больш эфектыўныя законы. Тым самым глабалізацыя набліжае прававыя сістэмы да агульнасусветных тэндэнцый, і нельга адмаўляць той факт, што глабалізацыя аказвае большы ўплыў на раследаванне злачынстваў і адпраўленне правасуддзя на нацыянальным узроўні.

У рамках інтэграцыйных працэсаў узаемапранікненне нормаў права адбываецца, як правіла, упарадкавана і ў міждзяржаўным маштабе. Хоць такі ўзаемаўплыў можа ўзнікаць і спантанна, напрыклад, у ходзе вывучэння станоўчага вопыту іншых дзяржаў. У якасці прыкладу можна ўзгадаць укараненне ў крымінальны працэс Рэспублікі Беларусь інстытута дасудовага пагаднення аб супрацоўніцтве. Працэс узаемаўплыву прававых сістэм у рамках культурнага дыялогу ў літаратуры часам называюць інтэрнацыяналізацыяй права [17, с. 230]. Хоць асобныя аўтары паказваюць, што неабходна адрозніваць інтэрнацыяналізацыю права (стыхійны працэс) і прававую інтэграцыю (дзейнасць, спецыяльна накіраваная на забеспячэнне збалансаванага, бесканфліктнага функцыянавання прававых сістэм)¹⁰. Такі падыход нам здаецца не зусім дакладным, таму што інтэграцыя права відавочна з'яўляецца складнікам інтэрнацыяналізацыі. У гэтым сэнсе інтэрнацыяналізацыя крымінальна-працэсуальнага права з ростам трансгранічнага значэння крымінальна-працэсуальнай дзейнасці патрабуе паглыблення кампаратывісцкіх ведаў у галіне крымінальнага працэсу. У падобным кантэксце аперыруе тэрмінам «інтэрнацыяналізацыя крымінальнага працэсу» А. А. Трафілаў¹¹. Адзначаныя тэндэнцыі характэрныя для прававых сістэм многіх дзяржаў. Так, амерыканскія даследчыкі адзначаюць узрастанне колькасці выпадкаў выкарыстання замежнага права ў судах, што звязана з інтэр-

⁹Международное публичное право. Общая часть : учеб. пособие / Ю. П. Бровка [и др.]. Минск : Амалфея, 2011. С. 207.

¹⁰Бахин С. В. Сотрудничество государств по сближению национальных правовых систем: унификация и гармонизация права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. СПб., 2003. С. 9–10.

¹¹Трефилов А. А. Организация досудебного производства по УПК Швейцарии 2007 года : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2014. С. 3.

нацьяналізацыяй крымінальнага працэсу [18, с. IV]. Усё большая частка міжнароднага права ўжываецца нацьянальнымі судамі, а ў выпадку неабходнасці прымусява забяспечваецца ўсім арсеналам сродкаў суверэннай дзяржавы [19, с. 767].

Змяненне падыходаў да міжнародна-прававых нормаў у крымінальным працэсе можна прасачыць па розных выданнях навуковага каментарыя да Крымінальна-працэсуальнага кодэкса ФРГ. Першапачаткова (у 1970-я гг.) нямецкія навукоўцы называлі асаблівасцю апошняга ўдасканалення заканадаўства з'яўленне нароўні са звычайнымі федэральнымі законамі, якія рэгулююць крымінальны працэс, палажэнняў міждзяржаўнага права, якія ў абагульненай форме вызначаюць асобныя прынцыпы са спасылкай толькі на Еўрапейскую канвенцыю аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод (далей – ЕКПЧ) [20, S. 6]. У наступным выданні ў якасці крыніц крымінальна-працэсуальнага права названы таксама Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах 1966 г., Еўрапейская канвенцыя аб выдачы 1957 г. і Еўрапейская канвенцыя аб узаемнай прававой дапамозе 1959 г., Венская канвенцыя аб дыпламатычных зносінах 1961 г. [21, S. 4]. У 1999 г. у каментарыі ўжо з'яўляецца тэрмін «інтэрнацыяналізацыя крымінальнага працэсу». Апошняя, на думку аўтара, праяўляецца ў рэгуляванні міжнародным правам значных для крымінальнага працэсу пытанняў (напрыклад, экстратарыяльнасці), а таксама ва ўсталяванні мінімальнага стандартаў у гэтай сферы [22, S. 23–24]. А ў апошнім выданні гаворыцца пра «пранізванне крымінальна-працэсуальнага права міжнародным і еўрапейскім уплывам»¹² [23, S. 7]. Гэта значыць пенэтрацыя звонку ўласціва сістэмам крымінальнага працэсу многіх дзяржаў.

На думку І. І. Лукашука, інтэрнацыяналізацыя выяўляецца ў павелічэнні колькасці сумесных элементаў у крымінальна-працэсуальных сістэмах, здольнасці іх узаемадзейня, у тым ліку з міжнародным правам [24, с. 423]. З гэтага вынікае, што гэты тэрмін носіць дзейнасны характар.

Зыходзячы з разумення тэрміна «інтэрнацыяналізацыя», у дачыненні да крымінальнага працэсу яго можна разглядаць у двух сэнсах:

1) працэс выхаду крымінальна-працэсуальнай дзейнасці на міжнародны ўзровень, які магчымы пры дапамозе забеспячэння міжнароднай судовай (прававой) абароны па крымінальных справах

у рамках міжнародных арганізацый (напрыклад, Савета Еўропы, Камітэта ААН па правах чалавека) або пры дапамозе стварэння міжнародных органаў крымінальнай юстыцыі;

2) праява падобных агульных пачаткаў, паняццйнага апарату, інстытутаў у крымінальным працэсе многіх дзяржаў.

У апошнія дзесяцігоддзі шэраг аўтараў аперывалі паняццем «міжнародна-прававая парадыгма» у дачыненні да рэгулявання розных грамадскіх адносін¹³, не паглыбляючыся ў вызначэнне зместу гэтага тэрміна.

У філасофіі існуюць розныя падыходы да вызначэння паняцця «парадыгма»¹⁴, якія паказваюць яго неадназначнасць, дапускаючы магчымасць розных інтэрпрэтацый. Парадыгмы з'яўляюцца лінзамі, праз якія можна бачыць свет, рамкі, якія арганізуюць агульнае разуменне розных з'яў, якія мы стараемся спасцігнуць [25, р. 19]. Калі разглядаць парадыгму як мадэль любога віду чалавечай дзейнасці, прынятую ў якасці ўзору¹⁵ або, дакладней, мадэль, устаноўку, якая вызначае погляды, паводзіны, кірунак, мэты дзейнасці людзей, іх супольнасцей¹⁶, то ў гэтым кантэксце можна аналізаваць і змяненне сістэмы ўяўленняў і каштоўнасцей заканадаўцы, правапрымяняльніка і грамадства ў цэлым у пэўнай сферы грамадскіх адносін, што рэгулююцца правам.

У сучаснай літаратуры можна сустрэць розныя аспекты змянення парадыгмы крымінальнага працэсу. Асобныя аўтары звязваюць змену парадыгмы са зменай тыпалогіі дадзенай дзейнасці, усё большым прыўнясеннем у яе элементаў «чисто составительной уголовно-процессуальной идеологии» [26, с. 179], пераглядам прызначэння і прынцыпаў працэсу, якія дазваляюць гаварыць пра пачатак фарміравання цалкам іншага яго тыпу [27, с. 53]. Іншыя згадваюць пераасэнсаванне сутнасці даказвання ў сучасным крымінальным працэсе [28, с. 5]. Л. М. Карнозава адзначае неабходнасць трансфармацыі прававой карнай парадыгмы крымінальнай юстыцыі ў напрамку аднаўлення правасуддзя [29, с. 202]. Падобную пазіцыю можна заўважыць таксама ў працах нямецкіх аўтараў [23, S. 8; 30]. Ю. А. Цвяткоў заяўляе аб змене парадыгмы дасудовага вядзення справы [31, с. 52–56], хоць іншыя аўтары мяркуюць, што ў дадзеным выпадку варта весці гаворку пра ўспрыманне розных мадэлей дасудовага вядзення справы¹⁷.

¹²Тут і далей пераклад наш. – В. С.

¹³Гл.: *Ерохина Ю. В.* Синергетическая парадигма исследования международно-правовой сферы // *Право. Журн. Высш. школы экономики.* 2014. № 4. С. 23 ; *Поздняков В. П.* Международно-правовая парадигма конституционализма: история и методология // *Advances in Law Studies.* 2015. № 5. С. 226–237 ; *Тащиян А. А.* Этнократические аспекты реализации права наций на самоопределение в современной России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 23.00.02. Ростов-на-Дону, 2004. С. 14.

¹⁴Словарь по обществознанию : учеб. пособие для абитуриентов вузов / под ред. Ю. Ю. Петрунина. М. : КДУ, 2009. С. 42–43.

¹⁵*Кириленко Г. Г., Шевцов Е. В.* Краткий философский словарь : 288 понятий, 156 персон. М. : АСТ, 2010. С. 375.

¹⁶*Зорин В. И.* Евразийская мудрость от А до Я : толковый словарь. Алматы : Сөздік-Словарь, 2002. С. 238.

¹⁷*Коновалов С. Г.* Элементы германской модели досудебного производства в уголовном процессе постсоветских государств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2018. С. 32.

Нельга не заўважыць актыўную пенетрацыю міжнародна-прававых прадпісанняў праз крымінальна-працэсуальнае права ў дзейнасць па ўзбуджэнні, расследаванні, разглядзе і вырашэнні крымінальных спраў. Неабходнасць уліку міжнародна-прававых нормаў правапрымяняльнікам адзначаюць і нямецкія працэсуалісты, кажучы аб інтэрнацыяналізацыі крымінальна-працэсуальнага права [22, S. 23, 27]. У выніку паказанай вышэй інтэрнацыяналізацыі склалася міжнародна-прававая парадыгма сучаснага крымінальнага працэсу, гэта значыць парадыгма, заснаваная на нормах міжнароднага права. Маюцца на ўвазе нормы асобных галін міжнароднага публічнага права (дыпламатычнага, консульскага, міжнароднага крымінальнага (напрыклад, у нацыянальным праве з’яўляецца перадача асобы Міжнароднаму крымінальнаму суду), права міжнародных арганізацый (напрыклад, пагадненні аб прывілеях і імунітэтах міжнародных арганізацый), права правоў чалавека і інш.), а ў шэрагу дзяржаў і наднацыянальнага права.

Пры гэтым мы прызнаем, што пранікненне, а таксама ўплыў міжнародна-прававых нормаў на ўнутранае крымінальна-працэсуальнае права не знішчае мяжу паміж дзвюма самастойнымі прававымі сістэмамі, бо міжнароднае публічнае права ўяўляе сабой перш за ўсё «сукупнасць звычайных і канвенцыйных нормаў, якія юрыдычна злучаюць цывілізаваныя дзяржавы і іншыя супольнасці, якія валодаюць міжнароднай правасуб’ектнасцю, у іх узаемаадносінах адзін з адным» [32, р. 253], яно функцыянуе як самастойная сістэма ў адносінах да ўнутранага права любой дзяржавы [33, с. 105]. Нормы міжнароднага публічнага права рэгулююць адносіны перш за ўсё паміж дзяржавамі, а таксама створанымі імі суб’ектамі (напрыклад, міжнароднымі арганізацыямі). Аднак неабходнасць прымянення такіх нормаў у рамках нацыянальнай прававой сістэмы, а часам і магчымасць іх прамога выкарыстання фізічнымі і юрыдычнымі асобамі таксама меркаваў прыводзіць да размывання пазначанай мяжы.

Улічваючы змест нормы арт. 8 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, у сваёй дзейнасці органы, якія вядуць крымінальны працэс, абавязаны захоўваць прыярытэт агульнапрызнаных прынцыпаў міжнароднага права. Адпаведна можна весці размову аб тым, што ў сучасны крымінальны працэс Беларусі пранікаюць названыя прынцыпы, хоць асобныя аўтары адзначаюць, што гэтыя прынцыпы павінны быць нарматыўна замацаваны ў міжнародным праве [34, с. 22].

На наш погляд, міжнародна-прававая парадыгма мае на ўвазе сістэму ўяўленняў заканадаўцы, правапрымяняльніка і грамадства аб праве і заснаванай на ім дзейнасці, а таксама адпаведных каштоўнасцей у кантэксце агульнапрызнаных прынцыпаў і нормаў міжнароднага права. Дадзеную па-

радыгму можна разглядаць і ў галіновым аспекце. Так, улічваючы, што крымінальны працэс уяўляе сабой урэгуляваную крымінальна-працэсуальным законам дзейнасць органаў даследавання, следства, пракуратуры і суда па расследаванні злачынстваў, разглядзе крымінальных спраў і іх вырашэнні, а таксама часткова па выкананні прыгавору [35, с. 13], то апасродкаванне ў адпаведным заканадаўстве прынцыпаў, замацаваных у міжнародных прававых актах, дапушчэнне прамога прымянення ў крымінальна-працэсуальнай дзейнасці міжнародных дагавораў мае сваёй перадумовай праяўленне міжнародна-прававой парадыгмы ў нацыянальным крымінальным працэсе.

Міжнародна-прававая парадыгма ў крымінальным працэсе не носіць аднабаковы характар. Міжнароднае і крымінальна-працэсуальнае права ўзаемазвязаны і ўзаемаабумоўлены. Беларусь, як адна з многіх дзяржаў, што знаходзяцца ў адкрытай эканамічнай і сацыяльнай сістэме, заканамерна не можа грэбаваць асноўнымі прадпісаннямі міжнародных прававых актаў у сферы крымінальна-працэсуальных праваадносін. Міжнароднае права, замацаваўшы права кожнай дзяржавы вызначаць сваю прававую сістэму, адначасова ўстанавіла, што «при осуществлении суверенных прав, включая право устанавливать законы, государства соотнобразуются со своими обязательствами по международному праву» [36, с. 29]. У той жа час гістарычна аб’ектыўна першасным з’яўляецца ўплыў унутрыдзяржаўнага права на міжнароднае ў працэсе фарміравання яго нормаў [19, с. 106]: нацыянальныя дзяржавы на аснове станоўчай практыкі правапрымянення ў сферы крымінальнага працэсу, судовай практыкі ўдзельнічаюць у стварэнні новых і нападзенні агульнапрызнаных прынцыпаў і нормаў міжнароднага права. Укараняючы іх у сваю прававую сістэму, да іх далучаецца і наша дзяржава.

Як вызначаў І. Кант, палітычная ідэя дзяржаўнага права мае на ўвазе, што яно «павінна быць суаднесена з усеагульным і поўнаўладным міжнародным правам» [37, с. 132]. І тут пад дзяржаўным правам ён разумее менавіта права нацыянальнае. Аднак у той перыяд ён меркаваў, што «вопыт адмаўляе для нас усялякую надзею на гэта». Міжнародна-прававая парадыгма крымінальнага працэсу прыводзіць да неабходнасці пастаяннага суднасення нормаў нацыянальнага крымінальна-працэсуальнага права з індэфінітнымі расплывістымі міжнароднымі стандартамі, якія не замацаваны дакладна ў якім-небудзь адным міжнародным прававым акце, што дазваляе кожнаму даследчыку спасылацца на розныя прадпісанні. Праз прызму нормаў міжнароднага права (якія не заўсёды дзейнічаюць для Рэспублікі Беларусь) аналізуюць нормы нацыянальнага крымінальна-працэсуальнага права не толькі навукоўцы-працэсуалісты, але і суддзі Канстыту-

цыйнага Суда Рэспублікі Беларусь. Так, у большасці сваіх рашэнняў, звязаных з разглядам пытанняў аб адпаведнасці Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь прадпісанням КПК, апошні спасылаецца на Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека і Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах. У рашэнні ад 23 красавіка 2019 г. № Р-1167/2019 «Аб прававым рэгуляванні вядзення па крымінальных справах па новаадкрытых акалічнасцях» Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь спаслаўся на арт. 6 ЕКПЧ.

Пенетрыруючы характар міжнароднага права абумоўлены прадпісаннем ч. 1 арт. 8 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, у якой наша дзяржава абавязваецца забяспечваць адпаведнасць заканадаўства агульнапрызнаным прынцыпам міжнароднага права. Калі крымінальна-працэсуальныя нормы канструюцца ў кантэксце міжнародна-прававых нормаў і агульнапрызнаных прынцыпаў міжнародных актаў, то і сама дзейнасць органаў, якія вядуць крымінальны працэс, падпарадкавана міжнародна-прававой парадыхме.

Пад уздзеяннем дадзенай парадыхмы перабудоўвацца даводзіцца і навуцы крымінальнага працэсу. У гэтым выпадку ёй не прыдзецца адмовіцца ад таго, чым яна раней займалася, як памылкова мяркуюць некаторыя даследчыкі [38, с. 204], а спатрэбіцца пашырыць і перасягнуць асноўныя вывучаемыя ёю тэмы. Як зазначае М. Лангер, у параўнальна-прававым аспекце крымінальнага працэсу варта ўлічваць дасягненні навукі ў даследаванні пытанняў глабалізацыі права, міжнародных адносін і посткаланіяльных наступстваў [39, р. 727].

Міжнародна-прававая парадыхма крымінальнага працэсу прыйшла на змену закрытаму крымінальнаму працэсу, нацыянальна-дзяржаўнай парадыхме пасля таго, як дзяржава стала паступова «саступаць» суверэнітэт у самай далікатнай сферы – крымінальнай юстыцыі. Яна стала адказам на праявы інквізіцыйнага працэсу закрытай дзяржавы ў горшых яго якасцях у ХХ ст. Аднак змена парадыхмы на заканадаўчым узроўні ў навуцы крымінальнага працэсу шмат у чым ідзе наперадзе правапрымяняльнай дзейнасці. Гэта абумоўлена патрэбай змяняць ментальнасць правапрымяняльніка.

Неабходнасць пранікнення наддзяржаўных прадпісанняў у нацыянальнае крымінальна-працэсуальнае заканадаўства не заўсёды выклікаецца прадпісаннем міжнароднага прававога акта аб унутрыдзяржаўнай імплементацыі. Як нам здаецца, заканадаўца зыходзіць з таго, што правапрымяняльнікі на месцах не заўсёды пераправяраюць дагаворную базу, якая склалася паміж дзяржавамі (асабліва

ў далічбавую эпоху), і ім неабходна выявіць рэальную волю суверэна. Гэтым можна растлумачыць дубляванне імператарамі як Аўстрыі, так і Расіі палажэнняў картэльнай дэкларацыі 1810 г. адносна ўцекачоў у сваіх указах са словамі «прыбіць настоящий Указ везде, где только потребно будет, дабы никто не мог отозваться неведением оног»¹⁸. Прыклады такога «няведання» можна выявіць і ў ХХІ ст. у Беларусі. У сувязі з адменай шэрагу прыгавораў на падставе невыканання прынцыпа канкрэтнасці пры выдачы абвінавачваемага Вярхоўнаму Суду Рэспублікі Беларусь у 2003 г. прыйшлося сваім лістом растлумачваць судам дадзенае правіла міжнародных дагавораў [40, с. 98].

Збліжэнне нацыі, глабалізацыя заканамерна патрабуюць аб'яднаць намаганні і ў сферы крымінальнага праваддзя. Хоць давер да замежнага крымінальнага працэсу таксама шмат у чым залежыць ад прытрымлівання агульнапрызнаных прынцыпаў міжнароднага права, у тым ліку звязаных з забеспячэннем правоў чалавека. Згодна з І. Кантам, «праблема стварэння дасканаллага грамадзянскага ўладкавання залежыць ад праблемы ўстанаўлення законазгодных знешніх адносін паміж дзяржавамі і без вырашэння гэтай апошняй не можа быць вырашана» [41, с. 429]. У ХІХ ст. прафесар Ф. Мартэнс адзначыў дакладней: «Государства с отсталым уголовным законодательством и с судебной организацией, не обеспечивающей вполне правосудие, не должны надеяться... на оказание судебной помощи со стороны других, более образованных держав»¹⁹. Ва ўмовах узаемазалежнасці шмат у чым цэласнага свету міжнароднае права адыгрывае прынцыпова новую ролю «в процессе регулирования межгосударственных отношений, ядром которых выступает признание общечеловеческих ценностей» [19, с. 104].

Парадыхма, якую мы разглядаем, як у цэлым, так і ў крымінальным працэсе характарызуецца хаатычнасцю і разрозненасцю нормаў, што абумоўлена пошукам кансэнсусу розных прававых нормаў і тыпаў крымінальнага працэсу. На сучасным этапе развіцця крымінальнага працэсу Беларусі міжнародна-прававая парадыхма, на наш погляд, выяўляецца ў наступным:

- пашырэнне шэрагу міжнародных дагавораў, якія з'яўляюцца крыніцай крымінальна-працэсуальнага права, з укараненнем міжнародна-прававых стандартаў;
- актыўнае выкарыстанне міжнароднай прававой дапамогі пры вядзенні па крымінальных справах;
- з'яўленне магчымасці судовай (квазісудовай) абароны ў міжнародных органах.

¹⁸Мартенс Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Т. 3. СПб., 1876. С. 56–70.

¹⁹Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. Т. 2. СПб., 1896. С. 397.

Складана вылучыць часавыя межы этапаў пранікнення наддзяржаўнага ў нацыянальны крымінальны працэс, таму што кожная дзяржава праходзіла і праходзіць свой шлях трансфармацыі крымінальнага працэсу.

У нацыянальных помніках права да далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі нам не ўдалося выявіць пранікненне міжнародных прававых нормаў у нацыянальнае крымінальна-працэсуальнае права. Наадварот, Статут ВКЛ 1588 г. не прадугледжвае ніякіх выключэнняў для чужаземцаў пры адпраўленні правосуддзя па крымінальных справах (арт. 1 разд. 1, арт. 29 разд. 4). Гэта заканамерна выклікана неад’емным правам суверэна на крымінальнае судаводства, недапушчальнасцю яго абмежавання і неразвітасцю ў той перыяд самога міжнароднага права, базіраванні адпаведных правілаў часта на звычаях. У старажытным свеце недатыкальнасць дыпламатаў забяспечвалася не правам, а «божым заступніцтвам»²⁰. У той жа перыяд можна адзначыць і з’яўленне зародкаў інстытута міжнароднай прававой дапамогі, таму што дзяржавы заканамерна сутыкаліся з праблемай абмежаванасці іх юрысдыкцыі тэрыторыяй. Самым старажытным большасць навукоўцаў прызнаюць інстытут выдачы [42, с. 210]: выдачы на аснове дамоўленасцей падвяргаліся асобы, што пакінулі зямлю егіпецкага фараона Рамсеса II [43, с. 325] і рабы-ўцекачы з грэчаскіх гарадоў-дзяржаў [42, с. 210]. Ва ўнутраным заканадаўстве ВКЛ мелася згадка аб выдачы беглай чэлядзі (напрыклад, арт. 38 разд. 3 Статута ВКЛ 1588 г.). Хоць халопы і чэлядзь у большасці ў згаданы перыяд лічыліся аб’ектам, а не суб’ектам права, але іх ўцёкі былі падобныя да супрацьпраўнай дзеі. Выдача ж абвінавачваемых і асуджаных адбывалася толькі па двухбаковай дамоўленасці суверэнаў. З развіццём дзяржаўнасці і ўдасканаленнем міждзяржаўных адносін трансфармаваліся віды міжнароднай прававой дапамогі па крымінальных справах [40, с. 30].

Першы этап інтэрферэнцыі наддзяржаўнага ў нацыянальны крымінальны працэс можна звязаць з развіццём дыпламатычнага права пасля 1815 г., таму што толькі ў пачатку XIX ст. «государства нашли нужным определить взаимные отношения дипломатических агентов»²¹. У акце «Законы аб судаводстве па справах аб злачынствах і правах», апублікаваным у зборы законаў Расійскай імперыі 1857 г. з’яўляецца норма аб неабходнасці «предва-

рительного сношения с Министерством иностранных дел» пры неабходнасці ажыццяўлення вобвыскуці выняцця ў памяшканнях «иностранных Министров» (арт. 93 (б))²². У зборы законаў Расійскай імперыі 1833 г. такой нормы яшчэ не было²³. Статут крымінальнага судаводства 1864 г. пашырыў дадзеную норму. Прадугледжвалася, што справы аб злачынствах асоб, якія з’яўляюцца супрацоўнікамі пасольстваў і місіі замежных дзяржаў, узбуджаюцца пасля належных дыпламатычных зносін з непасрэдным начальнікам абвінавачваемага (арт. 229)²⁴. Дадзеныя нормы ў трансфармаваным выглядзе можна было сустрэць у крымінальна-працэсуальных кодэксах БССР і дзеючым КПК (ч. 2 арт. 4, ч. 10 арт. 204, ч. 10 арт. 210). Толькі аб выключэннях для амбасадараў «в силу трактатов» і аб «внеземельности монархов» згадалася ў дактрыне крымінальнага судаводства таго часу [44, с. 91–93].

Бліжэй да канца XIX ст. адбываецца першае пранікненне інстытута міжнароднай прававой дапамогі па крымінальных справах у нацыянальнае заканадаўства, гэта можна ўмоўна абзначыць як *другі этап* працэсу пранікнення наддзяржаўнага ў нацыянальны крымінальны працэс. Першапачаткова гэтыя нормы фармуляваліся па-за крымінальным працэсам (у асобным заканадаўстве). З пачатку XIX ст. Расійская імперыя пачынае актыўна заключаць двухбаковыя міжнародныя дагаворы аб выдачы. Першапачаткова яны ахоплівалі выдачу палітычных злачынцаў і ваенных дэзерціраў, а таксама рэгулявалі некаторыя іншыя пытанні міжнароднай прававой дапамогі па крымінальных справах (напрыклад, перадачу рэчаў). Але ўжо з сярэдзіны таго ж стагоддзя фарміруецца прынцып нявыдачы палітычных злачынцаў і ў дагаворах гаворыцца аб выдачы асоб за здзяйсненне агульнакрымінальных злачынстваў. Першай у 1833 г. нацыянальны закон аб выдачы прымае Бельгія [45]. У арт. 850 Статута крымінальнага судаводства 1864 г. робіцца прамая адсылка да трактатаў²⁵, а арт. 13 Крымінальнага збора 1903 г. абвяшчаў, што «иностранец, учинивший тяжкое преступление или преступление вне пределов России, если не был за то преступное деяние в России осужден, оправдан или освобожден от наказания, в установленном порядке подлежит выдаче»²⁶. У 1911 г. быў прыняты Закон Расійскай імперыі «Аб выдачы злачынцаў па патрабаваннях замежных дзяржаў», які «соответствовал... всей экстрадичи-

²⁰Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. Т. 2. СПб., 1896. С. 15.

²¹Мартенс Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Т. 3. СПб., 1876. С. 530.

²²Свод законов Российской империи. Т. 15. Законы уголовные. Книга 2. Законы о судопроизводстве по делам о преступлениях и проступках. СПб., 1857. С. 20.

²³О судопроизводстве по преступлениям // Свод законов Российской империи. Т. 15. Законы уголовные. СПб., 1833. С. 258.

²⁴Устав уголовного судопроизводства. 20 нояб. 1864 г.: с изложением рассуждений, на коих они основаны. СПб., 1866. С. 105.

²⁵Там же. С. 308.

²⁶Уголовное уложение Российской империи. 22 марта 1903 г. // Российское законодательство X–XX веков. Т. 9. Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. М.: Юрид. лит.-ра, 1994. С. 77.

онной практике, существовавшей в мире 100 лет назад» [46, с. 91], але дзейнічаў не доўга.

Пасля ўступлення Беларусі ў Саюз ССР міжнароднае супрацоўніцтва згортваецца. Хоць у Заходняй Беларусі дзейнічаў польскі Крымінальна-працэсуальны кодэкс 1928 г., у якім меўся раздзел VI «Выдача злачынцаў» [47, с. 435]. З 1922 г. заканадаўства Беларусі вызначалася саюзным заканадаўствам. Да другой сусветнай вайны ў СССР было стрыманае стаўленне да міжнароднага права, таму што яно лічылася сфарміраваным пад моцным уплывам капіталістычных дзяржаў [48, с. 65]. Улічваючы закрыты характар савецкай дзяржавы, інстытут міжнароднай дапамогі па крымінальных справах у гэты перыяд не атрымаў развіццё ў нацыянальным заканадаўстве. Хоць арт. 16 Асноў крымінальнага судаводства Саюза ССР і саюзных рэспублік 1924 г. прадугледжваў, што выдача асоб, прыцягнутых да следства або суду, а таксама асуджаных судовымі ўстановамі, дапускаецца не толькі ў выпадках і парадку, устаноўленых міжнароднымі дагаворамі Саюза ССР, але і ў адпаведнасці са «спеціальным законам, выдаваемым в порядке общесоюзного законодательства». У Крымінальна-працэсуальным кодэксе БССР 1923 г. пасля ўнесены у 1927 годзе змяненняў з'явіўся арт. 22-а, які замацаваў самы агульны парадак зносін «з адпаведнымі судовымі і адміністрацыйнымі органамі замежных дзяржаў» для выканання працэсуальных дзеянняў за межамі СССР праз Народны камісарыят па замежных справах. Падобная норма змяшчалася ў арт. 20 Крымінальна-працэсуальнага кодэкса БССР 1960 г. Саюзнае заканадаўства насіла тлумачальны характар, аб гэтым сведчыць, напрыклад, пастанова Пленума Вярхоўнага Суда СССР 1959 г. «Аб пытаннях, звязаных з выкананнем судамі дагавораў з замежнымі дзяржавамі аб аказанні прававой дапамогі па грамадзянскіх, сямейных і крымінальных справах». Аналізуючы крыніцы крымінальна-працэсуальнага права, аўтары савецкага перыяду стараўся не згадваць міжнародныя дагаворы [49, с. 69–74; 50, с. 21].

18 мая 2004 г. быў прыняты Закон Рэспублікі Беларусь № 284-З «Аб міжнароднай прававой дапамозе па крымінальных справах». Першапачаткова праект закона, распрацаваны Міністэрствам юстыцыі Рэспублікі Беларусь і ўнесены ў Парламент Саветам Міністраў Рэспублікі Беларусь, устанавіў нацыянальную працэдуру аказання міжнароднай прававой дапамогі па крымінальных справах. Аднак у працэсе яго разгляду ў Палаце прадстаўнікоў Рэспублікі Беларусь было справядліва вырашана, што працэсуальныя нормы павінны быць уключаны ў КПК. У 2008 г. у КПК з'явіўся новы раздзел XV «Міжнародная прававая дапамога па крымінальных справах на аснове прынцыпу ўзаемнасці». Упершыню ў органаў Рэспублікі Беларусь, якія вядуць крымінальны працэс, з'явіўся нацыя-

нальны інструмент, на які яны могуць спасылацца ў сваіх рашэннях.

Трэці этап умяшання стаў адказам на злучысты рэжыму нацыянал-сацыялізму ў Германіі. З'яўляюцца агульнапрызнаныя нормы міжнароднага права аб правах чалавека ў сферы крымінальнага працэсу, якія паступова адсарбуюцца нацыянальным крымінальным працэсам, становяцца яго прынцыпамі. У СССР, улічваючы інквізіцыйны тып крымінальнага працэсу і адсутнасць рэальнага аддзялення функцыі абвінавачвання ад правосуддзя, такія нормы імплементауюцца фрагментарна. Так, прэзюмпцыя невінаватасці, хоць і ва ўрэзаным выглядзе, была сфармулявана на канстытуцыйным узроўні толькі ў 1977 г. [51, с. 38]. У ч. 2 арт. 8 Крымінальна-працэсуальнага кодэкса БССР да прыняцця новага КПК не прэзюміравалася невінаватасць асобы да ўступлення прыгавору ў законную сілу. Права на абарону падазраемага (абвінавачваемага, падсуднага) таксама абмяжоўвалася, таму што абаронца мог быць дапушчаны да ўдзелу ў крымінальнай справе толькі «з моманту аб'яўлення абвінавачваемаму аб заканчэнні папярэдняга следства і прад'яўлення абвінавачваемаму для азнаямлення ўсяго судаводства па справе» (ч. 1 арт. 49 КПК БССР). Значныя змены ў гэтай сферы адбыліся з прыняццем Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. і КПК 1999 г., у якіх знайшлі сваё адлюстраванне многія агульнапрызнаныя нормы ў сферы крымінальнага правосуддзя.

Паралельна з развіццём нормаў аб правах чалавека на міжнародным і рэгіянальным узроўнях стаў развівацца інстытут міжнароднай судовай абароны. Але для яго рэальнай рэалізацыі ён запатрабаваў змены нацыянальнага крымінальна-працэсуальнага заканадаўства, чым быў адзначаны *чацвёрты этап* пранікнення міжнароднага права. Дзяржавы – члены Савета Еўропы далучыліся да ЕКПЧ. Адначасова імі была прызнана кампетэнцыя Еўрапейскага суда па правах чалавека. У дадзены момант крымінальна-працэсуальнае заканадаўства гэтых дзяржаў развіваецца ў рэчышчы інтэрпрэтацыі нормаў названай канвенцыі дадзеным судом. У іх заканадаўстве таксама маюцца нормы, якія дазваляюць перагледзець крымінальную справу пасля задавальнення адпаведнай скаргі Еўрапейскім Судом па правах чалавека. Аналагічнае развіццё крымінальна-працэсуальнага заканадаўства Рэспублікі Беларусь таксама магчыма з улікам нормы арт. 61 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

На сёння можна весці гаворку аб *пятым этапе* інтэрферэнцыі наддзяржаўнага ў нацыянальны крымінальны працэс – прамой гарманізацыі нормаў крымінальна-працэсуальнага права. Папярэднія этапы таксама прадугледжвалі збліжэнне асобных крымінальна-працэсуальных прадпісанняў нацыянальных дзяржаў, але такое збліжэнне адбываецца праз міжнародна-прававыя інструменты.

Прамая гарманізацыя абумоўлена інтэграцыйнымі з’явамі паміж дзяржавамі. Так, у дзяржавах – членах Еўрапейскага Саюза вядзецца праца па розных напрамках крымінальнага працэсу з мэтай прааналізаваць нацыянальныя прадпісанні ў кожнай дзяржаве і стварыць адзіныя нормы, якія падлягаюць далейшай імплементацыі ва ўсіх дзяржавах-членах. Спроба стварэння адзіных нормаў у сферы крымінальнага працэсу была прадпрынята ў СНД шляхам стварэння Мадэльнага крымінальна-працэсуальнага кодэкса ў 1995 г. Аднак у дадзены момант можна назіраць, што дзяржавы адышлі ад гэтага дакумента пры стварэнні нацыянальных кодэксаў. У той жа час стварэнне ўнутранага рынку ў рамках ЕАЭС заканамерна запатрабуе збліжэння заканадаўства і ў крымінальна-працэсуальнай сферы.

Такім чынам, міжнародна-прававая парадыгма мае на ўвазе сістэму ўяўленняў заканадаўцы, правапрымяняльніка і грамадства аб праве і заснаванай на ім дзейнасці, а таксама адпаведных каштоўнасцей у кантэксце агульнапрызнаных прынцыпаў і нормаў міжнароднага права. Сёння можна гаварыць пра наяўнасць міжнародна-прававой

парадыгмы крымінальнага працэсу. Апошняя ёсць апасродкаванне ў крымінальна-працэсуальным заканадаўстве прынцыпаў, замацаваных у міжнародных прававых актах, і дапушчэнне прамога прымянення ў крымінальна-працэсуальнай дзейнасці міжнародных дагавораў.

Пранікненне міжнародна-прававых прадпісанняў у нацыянальнае крымінальна-працэсуальнае заканадаўства выклікана неабходнасцю давядзення адпаведных нормаў да правапрымяняльніка. Вылучана пяць этапаў развіцця такой інтэрферэнцыі:

1) забеспячэнне бесперашкоднай дзейнасці дыпламатычных агентаў;

2) замацаванне на нацыянальным узроўні інстытута міжнароднай прававой дапамогі па крымінальных справах;

3) імплементацыя агульнапрызнаных нормаў аб правах чалавека ў сферы крымінальнага працэсу;

4) прызнанне на нацыянальным узроўні міжнароднай судовай абароны;

5) прамая гарманізацыя крымінальна-працэсуальнага права ў рамках наднацыянальнай арганізацыі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Бирюков ПН. *Международное сотрудничество в борьбе с преступностью и правовая система РФ*. Воронеж: Истоки; 1997. 176 с.
2. Бойцов АИ. *Выдача преступников*. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс; 2004. 795 с.
3. Волженкина ВМ. *Выдача в российском уголовном процессе*. Москва: Юрлитинформ; 2002. 336 с.
4. Литвин АА. *Некоторые вопросы выдачи обвиняемых и осужденных лиц в рамках оказания правовой помощи по уголовным делам*. Казань: Казанский государственный университет им. В. И. Ленина; 2004. 40 с.
5. Минкова ЮВ. *Принципы института выдачи (экстрадиции) в международном праве*. Москва: РУДН; 2002. 86 с.
6. Толочко ОН. *Экстрадиция в международном праве и в законодательстве Республики Беларусь*. *Юстиция Беларуси*. 2019;10:24–28.
7. Бирюков ПН. *Международное право. Том 2*. Москва: Юрайт; 2018. 309 с.
8. Андрейчик НИ, редактор. *Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Беларусь*. Минск: Академия МВД Республики Беларусь; 2014. 1231 с.
9. Смирнов АВ, Калиновский КБ. *Уголовный процесс*. Москва: КНОРУС; 2008. 704 с.
10. Вашкевич АЕ. Конституционно-правовой институт обращения в международные органы для защиты прав и свобод личности. В: Бабкина ЕВ, Вашкевич АЕ, редакторы. *Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права*. Выпуск 3. Минск: Белорусский государственный университет; 2011. с. 5–15.
11. Василевич ГА. *Конституция Республики Беларусь: научно-практический комментарий*. Минск: ГИУСТ БГУ; 2005. 487 с.
12. Пляхимович ИИ. *Комментарий к Конституции Республики Беларусь. Том 1*. Минск: Амалфея; 2015. 1224 с.
13. Чиркин ВЕ. Наднациональное право: основные особенности. *Журнал российского права*. 2017;2:131–137. DOI: 10.12737/24124.
14. Кашкин СЮ, редактор. *Интеграционное право*. Москва: Проспект; 2017. 720 с.
15. Ландо ДД, Самарин ВИ. *Европейское публичное право*. Москва: Проспект; 2015. 208 с.
16. Бекяшев КА. ЕАЭС: международная (межгосударственная) организация или международное (межгосударственное) интеграционное объединение? *Евразийский юридический журнал*. 2014;11(78):14–16.
17. Стойко НГ. *Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем*. Санкт-Петербург: Издательский Дом Санкт-Петербургского государственного университета; 2006. 264 с.
18. Тимохов ЮА. *Иностранное право в судебной практике*. Москва: Волтерс Клувер; 2004. 176 с.
19. Бекяшев КА, редактор. *Международное публичное право*. Москва: Проспект; 2008. 780 с.
20. Löwe E, Herausgeber. *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar. Band 1: Einleitung; §§ 1 bis 111n*. Berlin: de Gruyter; 1976. 1196 S.
21. Rieß P, Herausgeber. *Löwe-Rosenberg. Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar. Band 1: Einleitung; §§ 1 bis 111n*. Berlin: de Gruyter; 1988. 1555 S.
22. Rieß P, Herausgeber. *Löwe-Rosenberg. Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar. Band 1: Einleitung; §§ 1 bis 71*. Berlin: de Gruyter; 1999. 1062 S.
23. Becker JP, Herausgeber. *Löwe-Rosenberg. Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar. Band 1: Einleitung; §§ 1–47*. Berlin: de Gruyter; 2016. 1151 S.

24. Лукашук ИИ. *Международное право. Особенная часть*. Москва: Волтерс Клувер; 2005. 544 с.
25. Rochester JM. *Fundamental principles of international relations*. Boulder: Westview Press; 2010. 432 p.
26. Головки ЛВ, редактор. *Курс уголовного процесса*. Москва: Статут; 2017. 1280 с.
27. Лазарева ВА. *Доказывание в уголовном процессе*. Москва: Юрайт; 2015. 359 с.
28. Боруленков ЮП. Теория доказательств и доказывания: о необходимости разграничения процессуального познания и доказывания. *Российский следователь*. 2017;6:3–8.
29. Карнозова ЛМ. *Введение в восстановительное правосудие (медиация в ответ на преступление)*. Москва: Проспект; 2014. 262 с.
30. Safferling C. Die Rolle des Opfers im Strafverfahren – Paradigmenwechsel im nationalen und internationalen Recht? *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. 2010;122(1):87–116.
31. Цветков ЮА. Процессуальная самостоятельность следователя в современной парадигме досудебного производства. *Российский следователь*. 2014;14:52–56.
32. Wortley BA. The interaction of public and private international law today. *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*. 1954;85:239–338.
33. Пушмин ЭА. Система советского права и перспективы ее развития. Круглый стол журнала «Советское государство и право». *Советское государство и право*. 1982;8:105–106.
34. Сільчанка МУ. *Тэорыя крыніц беларускага права*. Гродна: ГрДУ; 2012. 253 с.
35. Данилевич АА, Петрова ОВ, Самарин ВИ. *Уголовный процесс*. Минск: БГУ; 2016. 351 с.
36. Лукашук ИИ. Конституция России и международное право. *Московский журнал международного права*. 1995;2:29–41.
37. Кант И. Религия в пределах только разума. В: Кант И. *Собрание сочинений в восьми томах. Том 6*. Москва: ЧОРО; 1994. с. 5–222.
38. Головки ЛВ. Уголовное судопроизводство перед лицом новейших идеологических вызовов. В: Аземша СЯ, редактор. *Формирование эффективной уголовной политики и оптимальной модели досудебного производства – приоритетная задача юридической науки и практики. Сборник материалов международной научно-практической конференции; 25–26 апреля 2019 г.; Минск, Беларусь*. Минск: ЮрСпектр; 2019. с. 201–205.
39. Langer M. La portée des catégories accusatoire et inquisitoire. *Revue de Sciences Criminelle et de Droit Penal Compare*. 2014;4:707–728.
40. Данилевич АА, Самарин ВИ. *Международная правовая помощь по уголовным делам: уголовно-процессуальный аспект*. Минск: БГУ; 2009. 128 с.
41. Кант И. *Первое введение в критику способности суждения. Критика способности суждения. О применении телеологических принципов в философии. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане. К вечному миру. Предпологаемое начало человеческой истории*. Санкт-Петербург: Наука; 2001. 512 с.
42. Лукашук ИИ, Наумов АВ. *Международное уголовное право*. Москва: Спарк; 1999. 287 с.
43. Тураев БА. *История Древнего Востока*. Минск: Харвест; 2002. 752 с.
44. Фойницкий ИЯ. *Курс уголовного судопроизводства. Том 2*. Санкт-Петербург: Альфа; 1996. 605 с.
45. Grützner H, Pötz P-G. Auslieferungsgesetz (Belgien), 1. Oktober 1833. In: Grützner H, Pötz P-G, Krefß C, Gazeas N, Herausgeber. *Internationaler Rechtshilfeverkehr in Strafsachen*. Heidelberg: R. V. Decker; 1986. S. 1–2.
46. Родионов КС. Закон Российской империи 1911 г. об экстрадиции. *Государство и право*. 2003;7:80–91.
47. Grajewski J, Paprzycki LK, Płachta M. *Kodeks postępowania karnego. Том 2. Komentarz do art. 425–673 KPK*. Kraków: Zakamycze; 2003. 814 s.
48. Марченко МН, Дерябина ЕМ. *Теория государства и права*. Москва: Проспект; 2017. 720 с.
49. Строгович МС. *Курс советского уголовного процесса. Том 1. Основные положения науки советского уголовного процесса*. Москва: Наука; 1968. 470 с.
50. Бекешко СП, Матвиенко ЕА, редакторы. *Уголовный процесс БССР*. Минск: Вышэйшая школа; 1979. 542 с.
51. Сидоренко МВ. Принцип презумпции невиновности в советском уголовном процессе (1960–1980-е гг.) и политические причины неполного его законодательного закрепления. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. 2009;1:38–39.

References

1. Biryukov PN. *Mezhdunarodnoye sotrudnichestvo v bor'be s prestupnost'yu i pravovaya sistema RF* [International cooperation in the fight against crime and the legal system of the Russian Federation]. Voronezh: Istoki; 1997. 176 p. Russian.
2. Boitsov AI. *Vydacha prestupnikov* [Extradition of criminals]. Saint Petersburg: Yuridicheskii tsentr Press; 2004. 795 p. Russian.
3. Volzhenkina VM. *Vydacha v rossiyskom ugovolnom protsesse* [Extradition in the Russian criminal procedure]. Moscow: Yurlitinform; 2002. 336 p. Russian.
4. Litvin AA. *Nekotoryye voprosy vydachi obvinyayemykh i osuzhdennykh lits v ramkakh okazaniya pravovoy pomoshchi po ugovolnym delam* [Some issues of extradition of accused and convicted persons as part of the provision of legal assistance in criminal matters]. Kazan': Kazan State University; 2004. 40 p. Russian.
5. Minkova YuV. *Printsipy instituta vydachi (ekstraditsii) v mezhdunarodnom prave* [The principles of the institution of extradition in international law]. Moscow: RUDN University; 2002. 86 p. Russian.
6. Tolochko ON. [Extradition in international law and in the legislation of the Republic of Belarus]. *Yustitsiya Belarusi*. 2019;10:24–28. Russian.
7. Biryukov PN. *Mezhdunarodnoye pravo. Том 2* [International law. Volume 2]. Moscow: Yurait; 2018. 309 p. Russian.
8. Andreychik NI, editor. *Nauchno-prakticheskii kommentarii k Ugovolno-protsessual'nomu kodeksu Respubliki Belarus'* [Scientific and practical commentary on the Code of Criminal Procedure of the Republic of Belarus]. Minsk: The Academy of the Interior Ministry; 2014. 1231 p. Russian.

9. Smirnov AV, Kalinovskii KB. *Ugolovnyy protsess* [Criminal process]. Moscow: KNORUS; 2008. 704 p. Russian.
10. Vashkevich AE. [Constitutional and legal institution of appeal to international bodies to protect the rights and freedoms of the individual]. In: Babkina EV, Vaskevich AE, editors. *Aktual'nyye problemy mezhdunarodnogo publichnogo i mezhdunarodnogo chastnogo prava. Vypusk 3* [Current issues of international public and international private law. Issue 3]. Minsk: Belarusian State University; 2011. p. 5–15. Russian.
11. Vasilevich GA. *Konstitutsiya Respubliki Belarus': nauchno-prakticheskiy kommentariy* [Constitution of the Republic of Belarus: scientific and practical commentary]. Minsk: State Institute of Management of Social Technologies BSU; 2005. 487 p. Russian.
12. Plyakhimovich II. *Kommentarii k Konstitutsii Respubliki Belarus'. Tom 1* [Commentary on the Constitution of the Republic of Belarus. Volume 1]. Minsk: Amalfey; 2015. 1224 p. Russian.
13. Chirkin VE. [Supranational law: main features]. *Zhurnal rossiyskogo prava*. 2017;2:131–137. DOI: 10.12737/24124. Russian.
14. Kashkin SYu, editor. *Integratsionnoye pravo* [Integration law]. Moscow: Prospect; 2017. 720 p. Russian.
15. Lando DD, Samarin VI. *Yevropeyskoye publichnoye pravo* [European public law]. Moscow: Prospekt; 2015. 208 p. Russian.
16. Bekyashev KA. [EAEU: an international (interstate) organization or an international (interstate) integration association? *Evrasiyskiy yuridicheskiy zhurnal*. 2014;11(78):14–16. Russian.
17. Stoiko NG. *Ugolovnyy protsess zapadnykh gosudarstv i Rossii: sravnitel'noe teoretiko-pravovoe issledovanie anglo-amerikanskoi i romano-germanskoj pravovykh sistem* [The criminal process of Western states and Russia: a comparative theoretical and legal study of the Anglo-American and Romano-German legal systems]. Saint Petersburg: Publishing House of Saint Petersburg State University; 2006. 264 p. Russian.
18. Timokhov YuA. *Inostrannoe pravo v sudebnoi praktike* [Foreign law in judicial practice]. Moscow: Walters Cloover; 2004. 176 p. Russian.
19. Bekyashev KA, editor. *Mezhdunarodnoye publichnoye pravo* [International public law]. Moscow: Prospekt; 2008. 780 p. Russian.
20. Löwe E, Herausgeber. *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar. Band 1: Einleitung; §§ 1 bis 111n*. Berlin: de Gruyter; 1976. 196 S.
21. Rieß P, Herausgeber. *Löwe-Rosenberg. Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar. Band 1: Einleitung; §§ 1 bis 111n*. Berlin: de Gruyter; 1988. 1555 S.
22. Rieß P, Herausgeber. *Löwe-Rosenberg. Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar. Band 1: Einleitung; §§ 1 bis 71*. Berlin: de Gruyter; 1999. 1062 S.
23. Becker JP, Herausgeber. *Löwe-Rosenberg. Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar. Band 1: Einleitung; §§ 1–47*. Berlin: de Gruyter; 2016. 1151 S.
24. Lukashuk II. *Mezhdunarodnoye pravo. Osobennaya chast'* [International law. The Special part]. Moscow: Walters Cloover; 2005. 554 p. Russian.
25. Rochester JM. *Fundamental principles of international relations*. Boulder: Westview Press; 2010. 432 p.
26. Golovko LV, editor. *Kurs ugolvnogo protsesssa* [The course of the criminal process]. Moscow: Statute; 2017. 1280 p. Russian.
27. Lazarev VA. *Dokazyvaniye v ugolovnom protsesse* [Proving in criminal proceedings]. Moscow: Yurayt; 2015. 359 p. Russian.
28. Borulenkov YuP. Theory of evidence and evidencing: need to differentiate procedural cognition and evidencing]. *Rossiyskii sledovatel'*. 2017;6:3–8. Russian.
29. Karnozova LM. *Vvedeniye v vosstanovitel'noye pravosudie (mediatsiya v ovet na prestuplenie)* [Introduction to restorative justice (mediation in response to crime)]. Moscow: Prospekt; 2014. 262 p. Russian.
30. Safferling C. Die Rolle des Opfers im Strafverfahren - Paradigmenwechsel im nationalen und internationalen Recht? *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. 2010;122(1):87–116.
31. Tsvetkov YuA. Procedural independence of the investigator in contemporary paradigm of pre-judicial proceedings]. *Rossiyskii sledovatel'*. 2014;14:52–56. Russian.
32. Wortley BA. The interaction of public and private international law today. *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*. 1954;85:239–338.
33. Pushmin EA. [The system of Soviet law and the prospects for its development. Round table of the journal «Soviet State and Law»]. *Sovetskoye gosudarstvo i pravo*. 1982;8:105–106. Russian.
34. Sil'chanka MU. *Tjeoryja krynic belaruskaga prava* [A theory of sources of Belarusian law]. Hrodna: Yanka Kupala State University of Grodno; 2012. 253 p. Belarusian.
35. Danilevich AA, Petrova OV, Samaryn VI. *Ugolovnyy protsess* [Criminal procedure]. Minsk: Belarusian State University; 2016. 351 p. Russian.
36. Lukashuk II. [The Constitution of Russia and international law]. *Moscow Journal of International Law*. 1995;2:29–41. Russian.
37. Kant I. [Religion within the Bounds of Bare Reason]. In: Kant I. *Sobranie sochinenii v vos'mi tomakh. Tom 6* [Collected works in eight volumes. Volume 6]. Moscow: CHORO; 1994. p. 5–222. Russian.
38. Golovko LV. [Criminal proceedings in the face of the latest ideological challenges]. In: Azemsha SYa, editor. *Formirovanie effektivnoi ugolovnoi politiki i optimal'noi modeli dosudebnogo proizvodstva – prioritnaya zadacha yuridicheskoi nauki i praktiki. Sbornik materialov mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii; 25–26 aprelya 2019 g.; Minsk, Belarus'* [Formation of an effective criminal policy and an optimal model of pre-trial proceedings is a priority task of legal science and practice. Materials of the International scientific-practical conference; 2019 April 25–26; Minsk, Belarus]. Minsk: YurSpektr; 2019. p. 201–205. Russian.
39. Langer M. La portée des catégories accusatoire et inquisitoire. *Revue de Sciences Criminelle et de Droit Penal Compare*. 2014;4:707–728.

40. Danilevich AA, Samaryn VI. *Mezhdunarodnaya pravovaya pomoshch' po ugovolnym delam: ugovolno-protsessual'nyi aspekt* [International legal assistance in criminal matters: the criminal procedural aspect]. Minsk: Belarusian State University; 2009. 127 p. Russian.
41. Kant I. *Pervoye vvedeniye v kritiku sposobnosti suzhdeniya. Kritika sposobnosti suzhdeniya. O primenenii teleologicheskikh printsipov v filosofii. Ideya vseobshchei istorii vo vsemirno-grazhdanskom plane. K vechnomu miru. Predpolagayemoe nachalo chelovecheskoi istorii* [First introduction to the critique of judgment. Critique of judgment. On the application of teleological principles in philosophy. The idea of world history in a worldwide civilian way. Perpetual peace. The alleged beginning of human history]. Saint Petersburg: Science; 2001. 512 p. Russian.
42. Lukashuk II, Naumov AB. *Mezhdunarodnoye ugovolnoye pravo* [International criminal law]. Moscow: Spark; 1999. 287 p. Russian.
43. Turaev BA. *Istoriya Drevnego Vostoka* [History of the Ancient East]. Minsk: Harvest; 2002. 752 p. Russian.
44. Foinitsky II. *Kurs ugovolnogo sudoproizvodstva. Tom 2* [The course of criminal proceedings. Volume 2]. Saint Petersburg: Al'fa; 1996. 605 p. Russian.
45. Grützner H, Pötz P-G. Auslieferungsgesetz (Belgien), 1. Oktober 1833. In: Grützner H, Pötz P-G, Kreß C, Gazeas N, Herausgeber. *Internationaler Rechtshilfeverkehr in Strafsachen*. Heidelberg: R. V. Decker; 1986. S. 1–2.
46. Rodionov KS. [The law of the Russian Empire of 1911 on extradition]. *Gosudarstvo i pravo*. 2003;7:80–91. Russian.
47. Grajewski J, Paprzycki LK, Płachta M. *Kodeks postępowania karnego. Tom 2. Komentarz do art. 425–673 KPK*. Kraków: Zakamycze; 2003. 814 s.
48. Marchenko MN, Deryabina EM. *Teoriya gosudarstva i prava* [The theory of state and law]. Moscow: Prospekt; 2017. 720 p. Russian.
49. Strogovich MS. *Kurs sovetskogo ugovolnogo protsesssa. Tom 1. Osnovnye polozheniya nauki sovetskogo ugovolnogo protsesssa* [The course of the Soviet criminal process. Volume 1. The main provisions of the Soviet criminal procedure science]. Moscow: Science; 1968. 470 p. Russian.
50. Bekeshko SP, Matvienko EA, editors. *Ugovolnyi protsess BSSR* [The criminal process of the BSSR]. Minsk: Vyshhejschaja shkola; 1979. 542 p. Russian.
51. Sidorenko MV. [The principle of the presumption of innocence in the Soviet criminal process (1960–1980s) and the political reasons for its incomplete legislative consolidation]. *Vestnik Krasnodarskogo universiteta MVD Rossii*. 2009;1:38–39. Russian.

Артыкул настаніў у рэдкалегію 22.04.2020.
Received by editorial board 22.04.2020.